

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА США

Я.Г. Гулецька

аспірантка Бердянського державного педагогічного університету

У статті зроблена спроба проаналізувати концептуалізації і трансформації полікультурної освіти в Україні та США. Показано важливість подальшого розвитку різних моделей полікультурної освіти. Розглянуто різні підходи до полікультурної освіти в американській педагогіці.

Ключові слова: полікультурна освіта, моделі полікультурної освіти.

Орієнтація сучасної України на інтеграцію в європейське та світове товариство актуалізувала врахування сучасних міжнародних тенденцій, в тому числі в сфері освіти. Серед основних завдань, поставлених перед освітою постає підготовка молоді до життя в інноваційному суспільстві, для чого необхідно переорієнтувати систему освіти на формування у молоді людини „інноваційного типу культури, інноваційного типу мислення і готовності до інноваційного типу дій” [5, 2].

У сучасному динамічному розвитку система освіти має допомогти сформувати творчу та прогресивну людину, здатну органічно сприймати зміни в суспільстві. Слід готувати молодь до життя в глобалізованому просторі, оскільки вона зазнає постійного впливу незчисленної кількості комунікацій та неконтрольованої інформації, а отже важливо приділити увагу особистісному розвитку, формуванню самодостатньої людини, яка буде до того ж вільно володіти декількома мовами. Дуже важливо щоб освіта формувала у дитини сучасну систему цінностей, що дозволить потім людині самореалізуватися на засадах гуманізму. У стрімкому процесі глобалізації актуалізується питання формування в молодого покоління патріотизму, почуття національної єдності, адже глобалізація, окрім позитивного впливу, означає загострення, розширення і поглиблення конкуренції між державами-націями. Саме тому дуже актуальним є зараз питання полікультурної спрямованості освіти.

Постійні міжнародні дискусії щодо освітньої політики свідчать, що нині існує сприятлива атмосфера для впровадження засад полікультурності, розвитку філософії освіти, втілення нових педагогічних стратегій у навчання майбутніх вчителів. Проблему впровадження полікультурної освіти координують на міжнародному рівні різноманітні форуми та організації: ЮНЕСКО, Рада Європи, Міжнародне бюро освіти тощо. З утвердженням принципів гуманізму людство намагається знайти способи мирного врегулювання конфліктів, що й стало підставою для ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН в 1999р. Декларації і програми дій у галузі куль-

тури миру, яка повинна спиратися на принципи свободи, справедливості й солідарності та розв'язання проблем за допомогою діалогу і переговорів, де кожна людина має можливість повною мірою користуватися всіма правами й засобами, щоб брати участь у процесі розвитку свого суспільства [6].

Усі розвинуті країни світу належать до полікультурних та поліетнічних товариств. Полікультурна освіта покликана підтримати мирне існування великих і малих націй в умовах інтеграції. Як стверджує А.Н. Джуринський, в умовах сучасних цивілізацій можливі дві долі окремих народів: або ведучі етноси „розчавлять” самотутню культуру та освіченість малих етносів, або буде досягнуто міжетнічного діалогу, в якому значну роль відіграє освіта та виховання [2]. Діалог та взаємодія різноманітних культур є провідною ідеєю полікультурної освіти, адже саме через розуміння та осмислення своєрідності своєї культури можна зрозуміти всю глибину та розмаїття інших культур. Полікультурність ґрунтується на тому, що освіта в поліетнічному суспільстві, з урахуванням національних (етнічних) розбіжностей, повинна містити множинність типів, моделей та ціннісних педагогічних орієнтацій, що будуть адекватними світосприйняттю та вимогам різних етнокультурних груп населення. Адже, „як кожна особистість, щоб усвідомити себе, має шукати своє відображення в іншому „Я”, так і кожна культура, кожне суспільство набуває здатності усвідомлювати себе, притаманні йому явища та процеси, свої недоліки та переваги, міру свого розвитку або недосконалості лише у порівнянні з іншою культурою, іншим суспільством” [7, 17]. Полікультурна педагогіка виступає як невід’ємний інструмент гармонізації відношень представників різних цивілізаційних типів та культур.

Вчені та педагоги застосовують різні поняття для опису вищезазначеного процесу. Це такі поняття, як „багатокультурна освіта” (Г.Д. Дмитрієв, О.В. Дубовик, В. Міттер),

“мультикультурна освіта” (П. Майо, П. Акларен, Г.В. Палаткіна, П. Фрейре), “плюралістична освіта” (Е. Беккі, А. Бруннер, Н. Козакевич, А. Моатассиме, Т. Мулуса), “інтегративна освіта” (К. Ірвін, Мак Кліток), “інтеркультурна освіта і виховання” (І.Р. Антонюк, Р.М. Баяновська, О.Н. Джурицький, І.Ф. Лощенова, Т. Рюлькер, О.В. Сухомлинська). Ці поняття на Заході стали предметом дискусій, починаючи з 60-х років ХХ століття. А в Україні вони почали утверджуватися на початку 90-х років.

Зарубіжною педагогічною наукою вже накопичено багатий досвід в розробці питань полікультурної освіти. Дуже активно розроблялися питання полікультурної освіти в американській педагогіці такими вченими як К. Беннет (1999), Дж. Бенкс (1999), Д. Голлник (1998), К. Кемпбел (1996), С. Ньюто (1996), Д. Садкер, М. Садкер (1994), Ф. Чіні (1998) та іншими. Однією з перших країн, які звернулися до вирішення проблеми полікультурності стали США, що було викликано історичними умовами. Як відомо, США історично склалися і розвивалися як багатонаціональна держава. Саме в цій країні, для якої характерним є симбіоз культур, мультикультурність виступила ключовим чинником мирного співіснування всього розмаїття рас і етносів, об'єднаних спільною територією і державою. Підходи до проблеми полікультурності зазнали якісних змін. Спочатку політика США була спрямована на повну асиміляцію учнів-представників різних етнічних груп, вимагаючи „самовітчуження”, що аж ніяк не сприяло їх повноцінному включенню в життя суспільства. Відома теорія „плавильного казана” виходила з ідеалу, що зміщення етносів і рас породить нову расу, яка об'єднає всі цінності, розбіжності, мови та звичаї. Фактично ця теорія здійснювалася у викладанні виключно англійською мовою, а зміст освіти відображав цінності та традиції білих американців.

У 70-х роках з потоком нових іммігрантів з Латинської Америки, Азії, Європи теорія «плавильного казана», у якому виплавляється єдина нація – «американський народ», перестала відповідати реаліям життя. Міжнаціональні конфлікти в місцях компактного проживання іммігрантів зумовили звернення американських політиків, соціологів і педагогів до проблеми створення умов мирного співіснування представників різних культур. Вже на початку 80-х років критики визнали подібну концепцію помилковою, яка не враховувала складність і динамічність різних культур, і була не здатною забезпечити їх органічний сплав. В американській педагогіці посилювалося розуміння важливості врахування етнічного різноманіття як умов стабільності та культурного багатства суспільства. Частина американських педагогів у відповідності з новим підходом визначила перспективність мультикультур-

туралізму через включення у викладання суспільних дисциплін матеріалів про національні меншини, їх історію та традиції, введення учбових планів, що передбачали вивчення культури етнічних груп. За їх судженням, подібна побудова змісту освіти повинна сприяти формуванню в американців ширшого погляду на власну історію та культуру. Пропонується запобігати всього, що провокує культурні суперечки.

Відома американська вчена, яка сповідувала ідеї полікультурної освіти, Г. Бейкер, відзначала, що полікультурна освіта в США з'явилась як результат міжнаціональних конфліктів і боротьби 60-70 років в США. Полікультурна освіта відповідає американській демократичній традиції розглядати школу як важливий інститут соціалізації, який допомагає представникам всіх верств населення, національних меншин освоїти демократичні цінності, знання і вміння, необхідні для життя в демократичному суспільстві [9].

У ході теоретичних досліджень і практичних рішень у США були розроблені дві основні концепції – Multicultural education – полікультурної освіти і Global education – глобальної освіти, які мали багато спільного. Була створена навіть Комісія з полікультурного виховання при Американській Асоціації викладачів коледжів (ААСТЕ). Саме освітні установи, на думку Комісії, несуть основну відповідальність за зміни в підходах до виховання й у настроях американської молоді. Було зазначено, що школи і коледжі виконують складне завдання підготовки молодого покоління до сприйняття прав і обов'язків дорослого життя. Навчальні заклади, на їх думку, повинні забезпечити розвиток індивідуального відношення до соціальної системи, у якій фундаментальною цінністю є сама особистість. Одним з істотних напрямків у вихованні особистості ХХІ століття повинне стати впровадження полікультурної освіти.

Дж. Бенкс та К. Кортес виокремили чотири групи педагогічних результатів, що забезпечують мультикультуралізм: рівні можливості навчання, обізнаність про культури серед учнів та викладачів, полікультурність в програмах навчання, входження на рівних правах представників меншин в глобальне суспільство. Однак, Дж. Бенкс застерігає про те, що поліетнічне виховання з його акцентом на врахування поліетнічного та полірасового суспільства може підсилити та зберегти дистанцію між етнічними групами, заохотити розрізненість. Він наполягає, що правильно реалізоване полікультурне виховання повинне з'єднувати, а не роз'єднувати

етнічні групи [10]. Підтримуючи етнічну та культурну різноманітність, він виступає за єдину державу і єдину національну культуру. Дж. Бенкс визначає *культуру* як прийняті групою людей символи, значення, цінності, особливості поведінки та сприйняття. Він розрізняє макрота мікрокультури. Перша представлена загальнонаціональними цінностями: для США це справедливість, рівність, гідність людини. В той же час суспільство поділяється за расовими, етнічними, лінгвістичними, статевими ознаками на велику кількість мікрокультур. Представники цих груп, які розділяють загальнонаціональні цінності, символи, мають унікальні традиції, звичаї, норми поведінки. Кожна людина вільна в збереженні етнічної ідентичності, своїх унікальних характеристик до тих пір, поки вони не вступають в протиріччя з загальнонаціональними цінностями [10].

Система державної освіти і виховання розглядається педагогами як арена боротьби із соціальними недоліками: расизмом, етноцентризмом, нерівністю класів чи статей. Така система повинна, на їхню думку, забезпечити всіх учнів рівними умовами і можливостями, незалежно від існуючих у суспільстві відносин. Американські викладачі (ААСТЕ) дали наступне визначення полікультурної освіти: це освіта, цінністю якої є плюралізм культур. Полікультурна освіта орієнтує школи на культурне збагачення всіх дітей і підлітків, на розробку програм, спрямованих на збереження і розширення культурного плюралізму. Плюралізм, що з латинської перекладається як множинний, – це світоглядна позиція, яка утверджує множинність інтересів, різновидів буття, ідей, поглядів, які не зводяться до чогось одного і є незалежними одне від одного; його сутність полягає у визнанні протиріч як джерела прогресу, стимулюванні багатоманітності [7, 436]. Полікультурна освіта визнає розходження в культурі як факт життя американського суспільства, це підтверджує, що це культурне різноманіття є цінним ресурсом, який варто зберігати і примножувати. Полікультурна освіта базується на знанні і розумінні відмінностей у культурі. Більш важливим тут є визнання відмінностей у культурі різних людей, а ефективна навчально-виховна програма робить рівність культур реальною і значимою [3]. Схоже визначення знаходимо і в українській педагогіці, де *полікультурна освіта* визначається як компонент загальної освіти, спрямований на краще розуміння інших культур, сприяння встановленню сприятливих відносин та взаєморозуміння між представниками різних культур країни, вихованню в душі ненасильства і віротерпимості. Вирізняється специфічним змістом і методикою, яка інтерпретується в традиційні шкільні дисципліни [4, 64].

Ідеї полікультурності розповсюджуються також у вищу школу США, де американськими викладачами пропонується заохочувати прагнення студентів набувати знання, вміння, розвивати навички, необхідні для функціонування в умовах інших національних культур та світової макрокультури. Перетворення в системі вищої освіти актуалізувались в 60-70-х рр. у зв'язку із значним підвищенням у складі студентської молоді представників афроамериканської та інших національних меншин, прагненням гармонізувати взаємовідносини студентів, що належать до різних національних груп. Значна увага приділялася становленню норм поведінки, заснованих на розумінні, компромісі, терпимості, діалозі, самоповазі та повазі оточуючих. Програми вищої освіти починають враховувати розвиток здібностей студентів до прийняття розумних рішень в етнічних питаннях, формування вмінь, необхідних для активної участі в житті етнічно різноманітного суспільства. Полікультурне виховання вважається однією з важливих умов цілісності вищої освіти [2]. Вищим навчальним закладам, а особливо дослідницьким центрам при університетах, що займаються проблемами полікультурності, належить провідна роль в становленні змісту полі культурної освіти. Серед них виокремлюється по масштабах діяльності Центр полікультурної освіти при університеті штату Вашингтон під керівництвом Дж. Бенкса, який поряд із теоретичними дослідженнями займається проведенням конференцій, семінарів, курсів перепідготовки вчителів та розробкою орієнтованих на практику програм та модулів навчання [12]. Вагому роль в сфері теоретичних та прикладних досліджень полікультурної освіти, підготовки кадрів, розповсюдження ідей полікультурності серед вчителів та адміністрації учбових закладів відіграє Національна асоціація полікультурної освіти (National Association for Multicultural Education – NAME), до складу якої входять фахівці з різних галузей наукових знань, викладачі різних учбових закладів [1, 92]. Слід зазначити, що за відсутності єдиних вимог щодо здійснення полікультурної освіти в США, кожний окремий округ чи навчальний заклад, має вільний вибір у встановленні власної стратегії навчання на засадах полікультурності, керуючись культурними, етнічними особливостями округу в цілому та навчального закладу зокрема.

У США на практиці політика полікультурної освіти пройшла дві стадії. В 70-80-ті роки мова йшла лише про створення умов для навчання меншин рідною мовою. Задля цього було введено викладання для них рі-

дної мови, в ряді випадків вводилося навчання рідною мовою в початкових класах. На межі 80-90-х років зміст полікультурного виховання якісно змінюється. Воно вже передбачає включення до програм загальних дисциплін матеріалів про історію та культурні звичаї національних меншин. Завдання полікультурної освіти вирішуються за допомогою білінгвального навчання, яке допомагає усвідомити культурну та етнічну ідентичність. Розповсюдження білінгвального навчання викликане низкою соціальних чинників: потребою міжкультурного спілкування, викладання національних мов, необхідністю збереження місцевих мов, розростанням багатокультурності в умовах урбаністичної цивілізації, прагненням за допомогою мови втримати культурно-етнічну ідентичність [2].

Як зазначає відомий американський педагог-дослідник з університету Вірджинії, Пол Горскі, ще з перших спроб визначення цього поняття на початку 60-х років, мультикультурна освіта трансформувалася, змінювалася, переосмислювалася, й пройшла значний шлях в своєму становленні як в теорії, так і на практиці. Він підкреслює, що дуже рідким є той випадок, коли два різних вчителів чи освітянина дадуть одне й те саме визначення, оскільки кожна людина має тенденцію формувати визначення згідно певної цілі. Деякі вбачають становлення мультикультурної освіти у внесенні змін до навчальних планів, включенні нового матеріалу та розробці нових підходів до навчання представників національних меншин та інших груп, які раніше не були враховані. Інші сперечаються про клімат та стиль викладання у розшарованих нині класах та подолання існуючих бар'єрів між тими, хто навчається. Наступні фокусують увагу на інституційних та системних питаннях, таких як методи та підходи, стандартизоване тестування та встановлення розбіжностей. Деякі педагоги ідуть далі та наполягають на зміні освіти як частини соціальної реформи, піддаючи критиці пригноблюючі устої суспільства – ідею переваги білої раси, капіталізм, експлуатацію, етноцентризм тощо. Іншими словами, питання меж полікультурної освіти в американській педагогіці ще залишається відкритим.

Не дивлячись на різноманіття трактувань мультикультурної освіти, існує спільна ідея, яка забезпечує їх розуміння – всі вони мають в основі поняття *трансформації*. Пол Горскі виокремлює наступні трансформації для досягнення мультикультурності в освіті:

- кожен студент повинен мати рівні можливості для розкриття свого потенціалу, та бути підготовленим до повноправного існування в інтеркультурному суспільстві;
- вчителі повинні забезпечувати ефективне навчання кожного учня, не зважаючи на його культурну приналежність;
- навчальні установи повинні протистояти будь-яким проявам пригнічення в стінах свого закладу та виховувати соціально активних та обізнаних студентів;
- освіта повинна бути більше зорієнтованою на студентів та враховувати їх думку та досвід;
- освітяни повинні взяти активну участь у переоцінці всіх освітніх практик та їх впливу на навчальний процес: методів оцінювання, тестування, навчання, підготовки, освітніх матеріалів та підручників, психологічних служб та консультацій і таке інше [13].

Важливо пам'ятати про те, підкреслює П. Горскі, що полікультурна освіта – порівняно нова концепція, яка буде трансформуватися, для того щоб відповідати потребам суспільства, що постійно змінюється. Виходячи з вище зазначених цілей можна трактувати мультикультурну освіту як складний прогресивний процес реорганізації та реформування освіти, основною ціллю якого є глобальне переосмислення існуючих недоліків та запобігання дискримінаційних процесів в освітній практиці. На порозі нового тисячоліття багато міст і країн визначили освітню реформу своїм основним пріоритетом. Моральна мета полікультурної освіти полягає в тому щоб змінити життя учнів, не зважаючи на підґрунтя, і допомогти виховати громадян, які зможуть мирно жити і продуктивно працювати у суспільстві, яке стає все динамічнішим і складнішим. Продуктивні освітні зміни сповнені парадоксів та компонентів, які ми часто не розрізняємо у їхній сукупній дії, вважає Майкл Фуллан. „Піклування і компетентність, рівність усіх і винятковість кожного, соціальний та економічний розвиток не заперечують одне одного. Напруга між ними повинна перетворитись на нові потужні сили для розвитку і зростання”. [8, 22].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаганова О.Г. Поликультурное образование в США: теоретические основы и содержание // Педагогика. – № 1. – 2005. – С.86-95.
2. Джуринский А.Н. Зарубежная школа: современное состояние и тенденции развития. –М.: Владос, 1993. – 356 с.
3. Ковальчук О.С. Полікультурний підхід у сучасній шкільній освіті Росії: Дис. ...канд. пед. наук. – К., 2004. – 189 с.
4. Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів/ За ред. І.Г.Тараненко, Б.Ф.Мельниченка. – К.: ІСДО, 1995. – 68 с.
5. Кремень В.Г. Освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування в людей інноваційного типу культури // Освіта України. – 2006. – № 25. – С.1-5.
6. *Культура мира*: Програма ЮНЕСКО.-1994.
7. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – Київ: Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444с.
8. Фуллан Майкл. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ. – Львів: Літопис, 2000. – 142 с.
9. Baker G.C. Planning and Organizing for Multicultural Instruction. Addison-Wesley Publishing Company. USA. – 1994. – 217 p.
10. Banks J. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching. Boston, 2001. – 531 p.
11. Banks J. Multiethnic Education: Theory a. Practice. Boston, 1981.
12. Center for Multicultural Education // [http:// depts. washington. edu/centerme/](http://depts.washington.edu/centerme/)
13. Gorski P. The Challenge of defining Multicultural Education // [http:// www.mhhe / com / socscience /education/multi](http://www.mhhe.com/socscience/education/multi)

Стаття надійшла до редакції 10.05.2006 р.